

Puigbert

Joan

De pas per Roma

Joaquim Garriga

POTSER CAP ALTRA CIUTAT com Roma no mostra tan a flor de pell i amb tanta contundència el pas del temps i el pes de la història, els fluxos constants de construcció, destrucció i reconstrucció que solen conformar l'existència passada de les societats humanes i que en certa manera graviten encara sobre la vida present. La ciutat de Roma no serveix només una metàfora suggestiva i un esquema didàctic útil per comprendre o intuir el remot complex d'alts i baixos col·lectius que anomenem "història": en serveix un exemple directe i real, condensat, d'una evidència impactant. La topografia i la mateixa activitat quotidiana de la Roma moderna són indestriables d'un aiguabarreig variadíssim de testimonis materials dels segles passats —de milennis: els primers vestigis de la primitiva "Roma quadrata" s'han datat al segle VI aC—, en convivència més o menys pacífica amb els del segle actual fins ara mateix. La presència dels testimonis antics en el paisatge urbà resulta tan impressionant i abassegador, de tanta intensitat i riquesa, que et sents impulsat a submergir-t'hi i explorar-los, a reconstruir el sentit que van tenir per a la gent que els

produïa, a interrogar els in comptables fils que semblen enllaçar l'aventura i els avatars d'aquelles societats d'ahir amb les peripècies de la humanitat d'avui. Viure un temps en aquesta espectacular ciutat-palimpsest, amb els ulls oberts i la curiositat encesa, et desvetlla el cuc i el sentiment de la història quasi sense adonar-te'n. Només de passejar pels carrers i places de Roma, ensopegues a cada moment, vulgues o no, amb fragments de vida passats, més antics o més pròxims, però que acaben tots tornant-se't contemporanis. Sobretot si tenies la sort de passejar amb la companyia i la conversa de gent com en Joan Puigbert.

El perfum d'un anys (1967-70)

L'evocació de Roma —de l'efervescent ciutat de trenta anys enrere, a la darrerria dels seixanta— em surt sempre espontània quan recordo en Joan, perquè, malgrat que ja ens haguéssim conegut al Seminari de Girona, va ser en la convivència de l'etapa d'estudis a Roma quan vam encetar una sòlida relació d'amistat. I, no obstant la irregularitat successiva dels contactes —a temporades molt estrets i continus, en particular quan s'hi va afegir el lligam familiar, i d'altres vegades més distants—, per raó de circumstàncies de la vida de cadascú o pel simple fet de treballar en ciutats diferents quasi fins ara, en tot cas el

Puigbert (a baix, primer per l'esquerra), amb els companys de curs del seminari de Girona.

corrent de sintonia i afecte nascut fa trenta anys a Roma va estroncar-lo només la falconada atordidora de la seva sobrada mort.

La invitació de la *Revista de Girona* a dedicar unes ratlles a en Joan Puigbert, amb el suggeriment de recordar la seva estada romana —poc coneguda—, em porta a furgar en la memòria d'unes experiències ja molt allunyades en el temps, les quals, d'altra banda, érem uns quants companys a compartir-les amb el mateix Joan. Puc haver estat l'invitat que la *Revista* tenia més a mà, però no és gaire probable que resulti el més qualificat per escriure la semblança volguda: estic convençut que altres companys d'aquells anys de Roma conserven una memòria més sòlida i ben equipada d'informacions que la meua —perquè havien mantingut amb en Joan un tracte més estret i ampli, ja de molt abans—, i que ben segur compondrien una explicació més acerada i eficaç. Tant se val. La meua evocació, manifestament més rudimentària i confegida, a més, sense l'armadura ni les crosses de papers o documents, no per això hauria de ser del tot inadequada. També sembla inevitable que, a tothom, els anys transcorreguts els desdibuixin molts episodis en la moviola personal dels records, que nombrosos fets quedin dràsticament idealitzats i que encara més acabin simplement evaporats. Però, malgrat tot, fa de bon retornar-hi, a certs records, i no serà difícil esbossar amb quatre simples pinzellades un perfil sumari d'aquella etapa d'estudis superiors d'en Joan, passada en l'estimulant ciutat de Roma de 1967 a 1970. O esbossar almenys —perquè es tracta de records d'una joventut ja remota— el perfume d'aquells anys: allò que, a trossets, pots trobar-ne condensat en els replecs de la memòria. Eren anys que molts de nosaltres, pel poderós ressò general de fets significatius i traumàtics —com la inacabable guerra del Vietnam, la frustrada Primavera de Praga, l'explosió a París del Maig del 1968, etc.—, per crisis i replantejaments personals

decisius, i potser per una simple qüestió de les inseguretats pròpies de l'edat, vivíem amb sentiments contradictoris. A més, vers la fi de la dècada dels seixanta també l'Església feia front a un clima creixent de controvèrsia i de "contestació" interna, en la meitat del pontificat de Pau VI. Eren anys d'il·lusions i avidesa de canvis, certament, però també de perplexitats i de confusió.

A la Universitat Gregoriana

En Joan Puigbert va anar a Roma per fer la llicenciatura d'història —més exactament d'història de l'Església— a la *Universitat Gregoriana*, regida pels pares jesuïtes amb un nivell intel·lectual excel·lent i un ordre acadèmic tan discret com implacable. Els companys ja vam tractar d'entrada en Joan d'"historiador", mig de broma mig de debò, no tant per les matèries de la llicenciatura que cursava com pel seu tarannà personal i d'estudis. A desgrat d'una timidesa notable i d'un sentit del ridícul d'encuny perfectament planià, era evident de seguida —si més no als nostres ulls— que ja posseïa una formació històrica molt madura, per més que tendís a dissimular-la. Ara tinc la impressió que alguns l'havíem "explorat": ens fèiem explicar lliçons enteres, com qui diu, que ell descabdellava amb nervi, pulcrament, i ens estalviava una tarda de feina. Era un lector crític, tranquil però constant, amb interessos intel·lectuals que ultrapassaven amb escreix la seva disciplina i que facilitaven converses animades a propòsit de temes molt variats: de cinema o literatura, de religió, art o política. Com a conversador, era més aviat parc de paraules i molt ponderat de judicis, i potser per això quan intervenia resultava un interlocutor agut i consistent, d'ironia subtil i habitualment amable. És clar que no sempre, perquè si convenia també podia despenjar-se amb alguna malignitat sobrada, tan exacta i contundent —o sagnant— com la pedra seca. Era un retruc foteta divertit, però també temible.

Amb el pare Batllori

No és qüestió d'incloure aquí noms de professors d'història d'aquells cursos a la Universitat Gregoriana. Així i tot caldria esmentar almenys el pare Miquel Batllori —feia dues assignatures sobre Ramon Llull, Arnau de Vilanova i Bernat Metge—, amb qui en Joan va tenir un tracte assidu que es prolongava fora de les classes, al despatx de *Via dei Penitencieri* des d'on Batllori dirigia l'arxiu general de la Companyia de Jesús. Periòdicament, el despatx també acollia la resta d'estudiants del grup català de Roma. Eren tardes memorables, una delícia: el pare Batllori s'esplaiava incansablement sobre qualsevol tema que li plantegéssim o que li plagués comentar —quasi sempre s'acabava parlant de fets d'actualitat espanyola, o italiana, o eclesiàstica, però sense perdre mai l'ocasió de reforçar el discurs amb esmolats excursos històrics—, en llargues sessions també amenitzades amb acudits punyents i alguna notícia fresca de circulació restringida.

La peculiar condició cosmopolita de Roma afavoria àmpliament les trobades i les reunions d'aquesta mena —sense comptar els contactes més simples i saltuaris, o formals—, que permetien conèixer i intercanviar punts de vista amb professors o amb persones que ocupaven càrrecs d'algun relleu. Però podia resultar molt més estimulants —i a vegades també ardu, cal reconèixer-ho— el contacte diari amb companys estudiants del mateix centre o d'altres centres universitaris, on trobaves gent originària d'una gran diversitat de països i de molt variades mentalitats i circumstàncies personals. Si el company amb qui et feies era del teu mateix país o parlava una llengua coneguda, perfecte —el responsable que més endavant en Joan impartís classes a Deusto fou un amic navarrès, company de curs a la Gregoriana—. Contràriament, es pressuposava que l'italià servia de llengua comuna i franca —com ja ho era per a les classes i exàmens—, per més que els interlocutors li apliquessin una gramàtica catastròfica. A la llarga aprenies l'italià, si més no un italià funcional per fer-te entendre i que, amb un xic de condícia, et permetia dir un parell de frases curtes a la senyora del quiosc sense passar per idiota —mentrestant, també aprenies coses instructives sobre actituds i comportaments lingüístics de persones i de grups—. Com que, a més de les llicenciatures, molts centres també oferien cursos propèdèutics o bé seminaris d'especialització amb matrícula oberta a tothom —sobre les matèries més variades: d'una introducció a l'arqueologia, de l'Institut d'Arqueologia Cristiana, a cursos de crítica cinematogràfica i anàlisi de films, de la mateixa Universitat Gregoriana—, la gent d'interessos afins tenia moltes possibilitats de trobar-se, si ho desitjava.

El Colegio Español

El lloc en teoria privilegiat per a coneixences i amistats era la residència on t'allotjaves, el Col·legi Major. Moltíssims col·legis eren de caràcter diguem-ne “nacional-estatal” —com el nostre—, de model prou conegut que seguia el d'altres institucions a Roma, com les acadèmies de belles arts

Retrat d'estudi fet per Fotografia Arroyo,
de Valladolid.

o els “hospitals” i esglésies nacionals, i es trobaven escampats arreu de la ciutat. A la darrereria dels seixanta encara existia l'antic Colegio Español del cèntric palau Altemps a plaça Navona, reservat a un grup reduït que, per l'emplaçament, consideràvem privilegiats —precisament el curs 1969-70 va residir-hi en Modest Prats, mestre en coses romanes i en infinites d'altres, a Girona i a Roma mateix—. Nosaltres residíem al Colegio Español nou, un edifici enorme voltat de jardí, desplaçat a la perifèria romana de ponent prop de la Via Aurelia. Aquest “culegiu”, com en deïem, allotjava entorn d'un centenar d'estudiants espanyols —de passaport espanyol— dels diferents centres universitaris eclesiàstics de Roma, però hauria pogut acollir-ne quasi el doble i de fet també admetia estudiants d'altres indrets, sobretot italians. Hi trobaves molta gent, doncs, i amb el temps podies relacionar-te amb uns quants i establir bona amistat amb algú, si hi congeniaves. Tanmateix, de molts n'arribaves a conèixer poca cosa més que la fesomia. Cal dir, a més, que el factor lingüístic pesava considerablement, en especial a l'hora decisiva dels àpats —quan hi era tothom—, per la tendència a triar una taula o altra en funció de la llengua que s'hi parlaria. Les taules eren de quatre i per tant els catalans —aquells anys una dotzena, la meitat gironins— teníem força oportunitats de no haver de practicar el castellà, si no en teníem ganes. Els italians que no sabien castellà, o que tampoc no tenien ganes de practicar-lo, menjaven sovint amb nosaltres, i aleshores l'àpat es podia convertir en una sessió de llengua italiana. Així vam fer-nos amics d'un piemontès que no sofria que

Puigbert amb dos companys d'estudis, a la plaça de Sant Pere del Vaticà, l'any 1968.

trinxéssim la gramàtica més enllà de certs límits —era professor de grec, llatí i italià en un *liceo classico* d'Asti— i que, a més d'ajudar-nos en l'italià, ens va oferir el seu cotxe per fer excursions fora de Roma.

El grup de gironins del *culegiu* ens reuníem tots cada dia havent dinat per prendre cafè —a l'habitació d'en Jaume de Puig, el responsable de la cafeteria i del proveïment de la *miscela* molta de fresc— i, amb el cafè, per fer petar la xerrada lliurement i àmpliament. L'horeta del cafè-tertúlia —o sovint l'horassa, segons el tema de la conversa o la temperatura de la discussió— era un dels moments més esperats del dia i es va convertir en un ritual gratificant que no vam trencar mai. Com qui diu, el celebràvem des del primer dia de curs a l'últim, cada curs. També hi estaven convidats els altres catalans de la casa, que venien amb força regularitat, i més de tant en tant hi assistien altres amics: algun italià—el professor piemontès— o algun espanyol pròpiament dit. El cafè-tertúlia diari cobria funcions polivalents: hi tenien lloc les universals "converses de cafè", naturalment, però per descriure'l millor també podríem dir que servia d'oficina d'informació general, gabinet de notícies reservades, gasetta de rumors, fòrum de debat, observatori polític, butlletí bibliogràfic, cartellera cinematogràfica, divan de confidències, laboratori d'anàlisi i projectes, tribuna de mítings, càtedra universitària, seminari de lògica paradoxal, sala de desbarrar, antre conspiratori, núvol especulador, mur de lamentacions, pasquí de denúncies i protestes, assaig de crítica constructiva, pamflet de crítica destructiva, guinyol de befes i malignitats, etc. Els temes i el biaix o el to concrets de la tertúlia sorgien cada dia espontàniament, i igualment s'inflaven i s'encreuaven o es diluïen: això depenia de les notícies de la premsa, o de la composició de la concurrència, o de la peripècia de cadascú, o de l'humor i les ganes dels contertulis, o d'altres imponderables.

Un contertuli modèlic

En Joan Puigbert era un contertuli modèlic, envejable, que intervenia moderadament i quan ho feia resultava incisiu i decisiu. Sempre amb les antenes a punt, seguia en silenci tots els replècs d'una discussió i de cop, amb un parell d'observacions aparentment simples, la desmuntava i en feia canviar l'orientació. O sovint, quan semblava que els interlocutors d'una qüestió debatuda finalment havien acostat les posicions —o bé quan tot-hom estava d'acord en una cosa, o la donava per suposada—, el corcò d'en Joan, que fins aleshores havia callat, desenfornava l'argument precís que obligava a replantejar el problema des d'una nova perspectiva. O bé, si algú s'engrescava amb un discurs elevat i ocurrent, però potser massa abstracte o ideal, en Joan treia l'estilet i deixava el discurs desinflat en sec. D'altra banda, no li importa-

va nedar a contracorrent dels criteris dominants, si hi tenia objeccions greus, i ni ho dissimulava ni tampoc no se'n vantava. Un dia que parlàvem acaloradament de mètodes historiogràfics i de materialisme dialèctic —em sembla—, quan en un cert moment àlgid de la discussió un va etzibar-li «Aleshores, tu ets un burgès!», en Joan va quedar tallat i per un moment pensatiu i com tocat, però de seguida va reaccionar amb aplom: «Doncs sí, sóc un burgès, i què? Però sóc un burgès crític!». Allò del «burgès crític» va durar dies.

Una temàtica recurrent a les tertúlies era la política, i tant la política internacional, com la d'Espanya —allò que ens n'arribava—, com sobretot la d'Itàlia. La vivacitat de la vida política italiana ens va fascinar de seguida: admiràvem la profunda base social que la movia, ens divertia el seu llenguatge contundent i desinhibit, ens intrigava la seva mateixa complicació i subtilesa. Amb un esforç moderat —mirar els informatius i debats o reportatges de la RAI, llegir diaris i algun setmanari, preguntar als amics italians— vam fer-nos una idea bàsica de la situació i dels seus problemes de fons, del paper dels partits majoritaris (DC i PCI) i dels petits, de la posició dels sindicats, dels líders polítics més rellevants. El cuc de la curiositat també et portava a veure directament alguna acció en viu en els seus mateixos escenaris: tal manifestació sindical, tal conferència en una seu de partit, tal míting electoral —com el del PCI amb Santiago Carrillo i Enrico Berlinguer a la plaça del Laterà en ocasió d'unes legislatives, potser de 1969—. Venint com veníem de la cotilla empolsegada i amada de l'Espanya franquista, trobàvem que Itàlia era un reconfortant corrent d'aire net i fresc. Tendíem a interpretar les *combinazioni* i els *imbrogli* com els experiments pràctics —o les alquímies!— d'un laboratori polític realment democràtic, més enllà de l'aparença d'un estrident orgue de grills. A propòsit de les lectures, en Joan era un incansable devorador de diaris i setmanaris polítics —a més d'un assidu usuari del *Le Monde* de San Luigi dei Francesi—,

L'autor d'aquest article, a l'esquerra, amb Joan Puigbert i altres companys, a Roma.

i malgrat que no solia exhibir les lectures que feia, ja resultava prou evident quan la conversa girava sobre política: sempre estava perfectament informat i tenia una reflexió sucosa a punt. Per això alguns, per punxar-lo, li dedicàvem el títol maliciós d'«observador polític», reblat amb la gracieta que un trajecte d'autobús al seu costat t'estalviava de llegir el diari.

El verí daurat de Roma

Trenta anys enrere érem molt joves i vivíem per primera vegada fora de casa i fora del país. Tanmateix, dubto que fos aquesta excepcionalitat de la mirada i la percepció personals la raó única o decisiva que quedéssim enlluernats d'entrada, i agafats fins a la fibra més íntima, per la ciutat de Roma que aleshores vam descobrir. La seva riquesa et sobta encara avui exactament igual que el primer dia, i per més retorns que hi facis et resulta encara tan inexplicable i il·limitada com abans. Tot just acabats d'arribar, com que ignoràvem que el propòsit de conèixer Roma completa i a fons és una mera il·lusió, amb en Joan i altres amics —ara amb uns, ara amb altres— vam emprendre visites sistemàtiques per la ciutat armats amb la guia vermella del TCI i les *Guide rionali* municipals. Eren caminades quilomètriques de parar i arrencar, mirar i callar, llegir i comentar, però valien per passeigs iniciàtics a través del temps, mil·lenni amunt o avall, segles amunt o avall. Passejàvem pel temps amb les coses reals al davant, que podíem tocar materialment i interrogar a pler, en l'espai alhora limitat i inabarcable d'un trosset de Roma: el cercle de les muralles aurelianes o el *muro rosso* sota Sant Pere, l'Èxtasi de santa Teresa del Bernini o el museu etrusc de Villa Giulia, el *tridente* de la plaça del Popolo o la placeta capitolina de Miquel Àngel, les Estances vaticanes o la galeria borrominiana del palau Spada, la pinacoteca Doria-Pamphili o l'Apò·l·lo i Dafne de Villa Borghese, el cementiri d'Isola Sacra a Òstia o el jardí

pintat de la vil·la de Lívica a Prima Porta, l'EUR mussoliniana o l'obligada visita de tardor —i de captard— al mausoleu de Cecília Metel·la entre les vinyes de la Via Appia Antica, etc. Vam afegir-hi una pila d'etcèteres més, al cap dels mesos, però, com era inevitable, el propòsit absurd d'exhaurir Roma havia de quedar definitivament oblidat. De tota manera, gràcies a l'amic piemontès i el seu cotxe, vam eixamplar l'horitzó romà cap al Lazio —i les caminades pel temps ara portaven a Viterbo, Orvieto, Palestrina, Subiaco, Anagni...—, o també, si celebràvem alguna festa avinent, qualsevol tren podia portar-nos a Nàpols, o Pompeia, o Florència... O encara molt més amunt, i fins i tot fora d'Itàlia, com per les vacances de Pasqua de 1969, en què, amb xiruques i un bitllet de Ferrovie Stato amb descomptes acumulats, ens vam aventurar en tercet —amb en Joan Bonet, olotí, pedagog i càustic— a la Iugoslàvia de Tito. No vam passar d'Eslovènia i Croàcia —Ljubljana i Zagreb—, però n'hi havia prou per quedar profundament impressionats. Les reflexions sobre les coses vistes ens van durar dies i ens vam convèncer que hauríem de tornar a Iugoslàvia per conèixer Sèrbia i Belgrad —a més de la costa dàlmata i el palau-ciutat de Diocleciana a Split—. Només en Joan Puigbert va complir aquest desig, alguns anys després, amb ben altra companyia i unes condicions radicalment millors.

Amb el retorn a casa, l'estiu de 1970, alguns —també en Joan— vam tancar una pàgina de la vida personal que va implicar no tan sols un final de capítol, sinó un final de volum. Encetàvem una etapa completament nova i incerta, que s'obria amb la insensatesa del servei militar. Però el parèntesi sordid de la *mili* i de les casernes aragoneses va resultar el pitjor possible dels antídots, si havíem de guarir-nos del verí daurat de Roma, perquè va fixar-lo a les parets de l'ànima i cap de nosaltres ja no ens el traurem de sobre mai més. Ni en Joan.

Joaquim Garriga